

ТЕМА 1 ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

1. Суть, призначення і функції державних фінансів.
2. Форми й методи участі держави в громадському житті.
3. Фінансова політика.
4. Фінансові ресурси.
5. Склад і структура системи державних фінансів України.
6. Еволюція теорії державних фінансів.

1. СУТЬ, ПРИЗНАЧЕННЯ І ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

В економічному житті держави фінанси є досить складним явищем. Вони мають свої особливі принципи організації та функціонування.

Це зумовлено роллю держави у забезпеченні життєдіяльності суспільства, створенні сприятливих умов для розвитку виробничих і невиробничих структур. Держава для виконання властивих їй функцій повинна мати у своєму розпорядженні певну суму фінансових ресурсів, що створюються в її народногосподарському комплексі. Головним матеріальним джерелом грошових прибутків і фондів виступає *національний дохід (НД)*, знову створена вартість або вартість валового внутрішнього продукту (**ВВП**) за вирахуванням спожитих у процесі виробництва знарядь і засобів праці. З метою забезпечення своєї діяльності держава законодавчо визначає форми мобілізації доходів і витрат, розподіляючи й перерозподіляючи значну частину валового внутрішнього продукту.

Державні фінанси прийнято розглядати як систему економічних відносин, що склалися в зв'язку з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих коштів для виконання функцій і задач держави. З одного боку, суб'єктом цих відносин виступає держава, а з іншого – населення і підприємницькі структури.

Як складова частина фінансової системи державні фінанси тісно взаємодіють з іншими її елементами: фінансовими інститутами і фінансовими ринками, фінансами суб'єктів господарювання, міжнародними фінансами.

Фінанси як економічна категорія входять до системи грошових відносин, однак не всякі грошові відношення виражають фінансові відношення (рисунок 1.1).

Рис. 1.1 Суть і функції фінансів

Головне призначення фінансів – забезпечити потребу держави і підприємств у грошових коштах і здійснювати контроль над їх використанням.

За матеріальним змістом фінанси знаходять своє втілення у фондах фінансових ресурсів. Але фінанси й фінансові ресурси – це не тотожні поняття.

Фінансові ресурси самі по собі не визначають суті фінансів, не розкривають їх внутрішнього змісту. Фінансова наука вивчає не ресурси як такі, а суспільні відносини, що виникають на основі утворення, розподілу й використання ресурсів, вона досліджує закономірності ефективного розвитку фінансових відносин.

Суть фінансів полягає у їх функціях: розподільній і контрольній. Ці функції здійснюються фінансами одночасно.

Фінанси є насамперед **розподільною категорією** (рисунок 1.2).

У процесі первинного розподілу національного доходу створюються так звані первинні прибутки. При цьому національний дохід ділиться на дві частини:

- а) заробітну плату працівників сфери матеріального виробництва;
- б) прибутки підприємств сфери матеріального виробництва.

Однак, первинні прибутки ще не створюють суспільних фондів, достатніх для забезпечення обороноздатності держави, фінансування нематеріальної сфери, розвитку економіки. Для цього необхідний подальший розподіл і перерозподіл НД: між виробничою і невиробничою сферами, міжгалузевий, територіальний. Таким чином за допомогою фінансів здійснюється вторинний розподіл національного доходу.

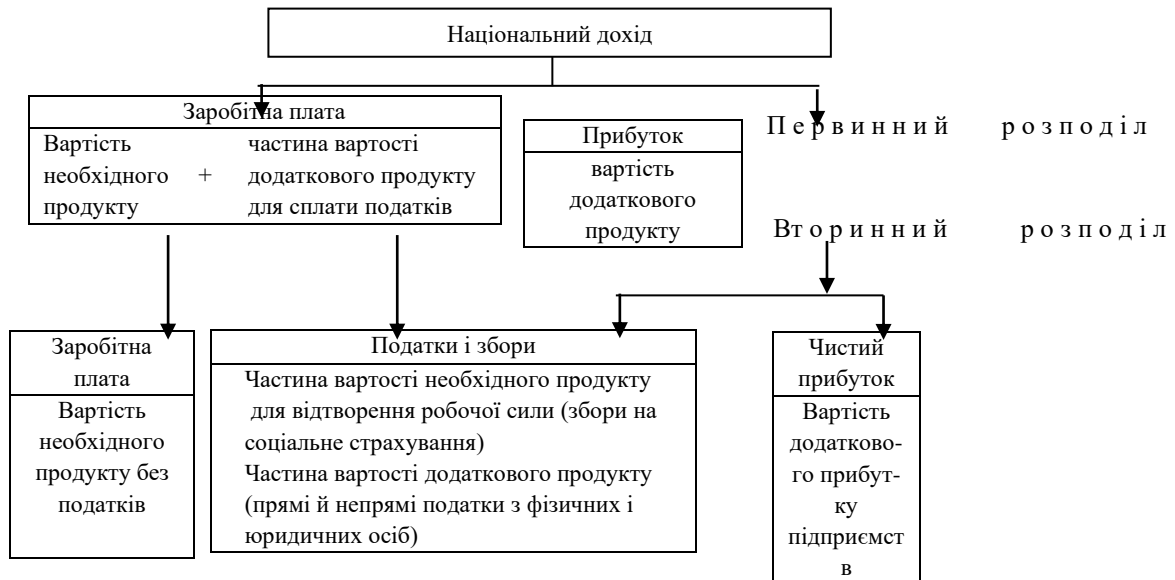

Рис. 1.2 Схема фінансових розподільних відносин

у результаті перерозподілу формуються вторинні прибутки в суспільному секторі економіки. Вторинні прибутки служать для формування кінцевих пропорцій розподілу НД. Цим забезпечується відповідність між матеріальними й фінансовими ресурсами, між розміщенням грошових коштів і їх структурою, з одного боку, обсягом і структурою засобів виробництва та предметів споживання, з другого.

Класифікація створюваних пропорцій за ознакою виду суб'єктів розподілу подана на рисунку 1.3.

Рис. 1.3 Розподільна функція фінансів як інструмент встановлення суспільно-господарських пропорцій

Слід зазначити, що розподільні процеси здійснюються не тільки через вторинний розподіл, а й за допомогою цін і кредиту. Перед тим, як станеться розподіл НД, товар повинен бути реалізованим. Ціна обумовлює розмір коштів, які надходять після реалізації продукції до її власників. Ці кошти створюють основу подальших розподільних процесів. Ціни також регулюють попит і пропозицію й тим самим впливають на процеси відтворення в економіці. Значні перерозподільні процеси відбуваються у сфері кредитних відносин. Кредит являє собою рух фонду позичкових коштів, що здійснюється через банківську систему та спеціальні фінансово-кредитні інститути.

Фінанси виконують також *контрольну функцію* над розподілом і перерозподілом НД і ВВП, а також над витратами фінансових ресурсів за цільовим призначенням. Важливе завдання фінансового контролю – перевірка точного дотримання фінансового законодавства, своєчасності й повноти виконання фінансових зобов'язань перед бюджетною системою, податковими органами, банками, взаємних зобов'язань підприємств за розрахунками і платежами.

Суть фінансів, закономірності їх розвитку, сфера охоплення ними товарно-грошових відносин, їх роль у процесі суспільного виробництва визначаються економічним ладом суспільства, природою та функціями держави.

2. ФОРМИ Й МЕТОДИ УЧАСТІ ДЕРЖАВИ В ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ

Необхідність держаних фінансів зумовлена тим, що за будь-якого типу економічних відносин основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути вирішені через ринковий механізм. До них слід віднести структурну перебудову економіки, боротьбу з монополізмом, захист навколишнього середовища, соціальний захист інвалідів, дітей, людей похилого віку, проведення фундаментальних наукових досліджень, загальну освіту, підготовку кадрів, соціальне забезпечення і населення, охорону здоров'я тощо.

Форми і методи участі держави в економічному житті залежать від соціально-економічного ладу держави, його макроекономічних цілей, наявності ресурсів, що дозволяють проводити ефективну економічну політику.

Держава використовує фінансові інструменти реалізації макроекономічних цілей у наступних випадках:

– у зонах так званих “вад ринку”, коли вільна дія ринкових сил не забезпечує оптимального розміщення і використання ресурсів;

– для забезпечення соціальної справедливості, передаючи частину прибутків одних соціальних верств населення на користь інших.

Основним об’єктом перерозподілу фінансових ресурсів у процесі формування централізованих державних фондів є внутрішній валовий продукт. Тому співвідношення доходів державного бюджету до ВВП дає певне уявлення про масштаби перерозподілу фінансових ресурсів і пов’язані з цим процеси.

За допомогою показника питомої ваги державних прибутків і витрат у ВВП визначається рівень участі держави в регулюванні економічних і соціальних процесів.

Тенденції стрімкого, лавиноподібного зростання державних видатків стосовно ВВП були передбачені Вагнером і називаються **законом Вагнера**. Подібно Нострадамусу, що дав прогноз політичних подій, Вагнер представив найбільше точний із усіх економічних прогнозів.

Чинність закону Вагнера пояснюється трьома основними причинами.

1. З часом економічне життя стає усе більш складним. Ростає число протиріч і непорозумінь на ґрунті економіки. У силу цього треба більше грошей для правоохоронних органів і адміністративного апарату.

2. Нові технології вимагають усе більше капіталів.

3. Для розвитку економіки необхідно з випередженням забезпечувати розвиток соціальної, виробничої, інформаційної інфраструктури.

Різниця в питомій вазі державних видатків у різних країнах пояснюється кількома причинами: ефективністю функціонування державного апарату, національними традиціями. Немаловажними чинниками є вибрані моделі й методи регулювання економіки.

Важливо звернути увагу на роль держави в період конверсії економіки, коли на початковому етапі спостерігається спад ділової та інвестиційної активності.

У цей період держава сприяє приватизації, проводить активну структурну і соціальну політику. Держава має дуже широкий спектр інструментів впливу на економіку: адміністративні обмеження, кредитно-грошові, податкові, бюджетні, цінові інструменти, зовнішньоекономічне регулювання.

Вищою формою державного регулювання економіки є державне економічне програмування.

Специфічна роль держави в країнах з перехідною економікою полягає в наступному:

- розробка й впровадження властивої для ринкової економіки законодавчої бази;
- підтримка політичної та соціальної рівноваги;
- фінансування розвитку ринкової інфраструктури, сприяння формуванню конкурентного середовища;
- підтримка незахищених верств населення;
- захист навколишнього середовища.

3. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА

В умовах транзитивної економіки винятково важливу роль відіграє фінансова політика, що являє собою сукупність державних заходів щодо мобілізації й розподілу фінансових ресурсів з метою забезпечення зростання ВВП і вирішення економічних проблем держави. Держава через податкову, галузеву й регіональну політику здійснює вплив на розвиток і структурну перебудову економіки.

Головне призначення фінансової політики – забезпечення відповідними фінансовими ресурсами державної програми соціально-економічного розвитку суспільства.

Основними цілями фінансової політики є:

- 1) розміщення фінансових ресурсів відповідно до цілей та пріоритетів плану соціально-економічного розвитку;
- 2) перерозподіл, коригування розподілу прибутків і майна;
- 3) конверсія економіки і стабілізація фінансово-економічного становища України.

Розрізняють **дискреційну** фінансову політику, що являє собою свідомі дії уряду по трансфертних і трансформаційних платежах (державні інвестиції).

Варто рахуватися також із **недискреційною** фінансовою політикою, дії якої забезпечуються за рахунок автоматично вбудованих регуляторів.

Відповідно до теорії Кейнса, державне втручання в циклічний розвиток економіки може здійснюватися у формі **експансіоністської** політики витиснення приватних інвестицій і **редукціоністської** політики скорочення державних витрат і стимулювання приватних інвестицій.

Залежно від конкретної ситуації фінансова політика держави може будуватися на основі неоконсервативної теорії обмеження втручання держави в економічне і соціальне життя.

За умов трансформації економіки держава здійснює пошук оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів з метою стимулювання розвитку матеріального виробництва й забезпечення добробуту населення.

Для побудови такої моделі потрібно визначити рівень втручання держави в господарську діяльність і рівень зобов'язань держави по соціальному захисту населення. Від цих факторів залежить, яка частка матеріальних ресурсів повинна знаходитися в розпорядженні держави.

У теперішній період головне завдання фінансової політики полягає в становленні оптимальної структури економіки, формуванні фінансового ринку, подоланні спаду виробництва, підвищенні соціальної захищеності населення, загальній стабілізації державних фінансів.

4. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ

Фонди фінансових ресурсів є об'єктивно необхідною умовою здійснення процесу розширеного відтворення на всіх його стадіях і у всіх його формах. Джерелом фінансових ресурсів виступає валовий внутрішній продукт.

Фінансові ресурси – це грошові фонди, які створюються в процесі розподілу, перерозподілу й використання валового внутрішнього продукту.

Фінансові ресурси держави охоплюють ресурси всіх секторів економіки. У кожному секторі фінансові ресурси розподіляються за рівнями управління. Проте держава розпоряджається не всіма ресурсами. У її розпорядженні знаходяться ресурси бюджетної системи, різних спеціальних фондів, а також державних підприємств, державних фінансових організацій і установ (Національного банку, державних органів страхування тощо). Слід врахувати те, що необґрунтовано висока частка централізації фінансових ресурсів призводить до негативних наслідків, оскільки централізовано важко здійснити раціональний розподіл ресурсів і забезпечити ефективне їх використання. Зниження частки централізації фінансових ресурсів при високій питомій вазі державної власності на засоби виробництва призводить до безгосподарності та деформації в розподілі та використанні фінансових ресурсів. Держава певною мірою здійснює перерозподіл доходів населення. Якщо держава надмірно втручається в перерозподіл частки населення у ВВП, це підриває стимули до праці. В той же час значне скорочення втручання держави в цей процес стримує розвиток освіти, науки, соціального забезпечення.

Роль державних фінансів виявляється не меншою мірою у формах і методах мобілізації фінансових ресурсів. За умов ринку основними формами мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження держави є податки, збори й

відрахування. Визначення об'єктів оподаткування, ставок податків і платежів, терміну їх сплати, передбачених пільг, відповідальності за порушення податкового законодавства становлять механізм впливу на економічні й соціальні процеси на макрорівні. При використанні ресурсів держава визначає методи фінансування: пряме бюджетне фінансування, бюджетне кредитування або бюджетні трансферти.

5 СКЛАД І СТРУКТУРА СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

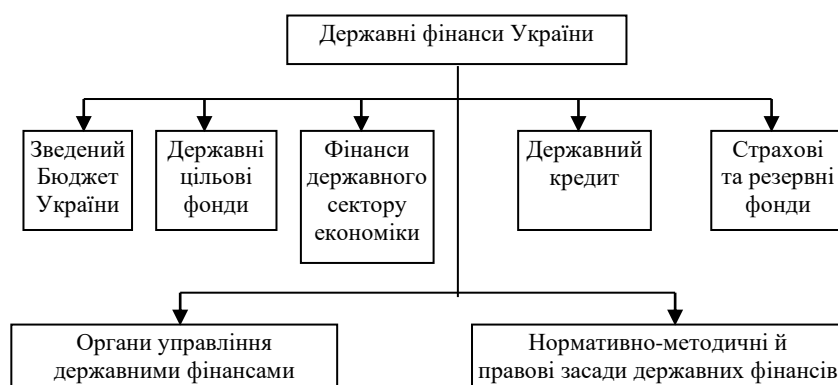

Рис. 1.4 Склад і структура системи державних фінансів України

Державному бюджету належить центральне місце в системі державних фінансів. Він є основним інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів.

Спеціальні цільові фонди включають: Пенсійний фонд (виконує більшість функцій, які виконували раніше Фонд соціального страхування, Фонд сприяння зайнятості населення, Фонд соціального захисту інвалідів), Фонд охорони навколишнього природного середовища тощо. Вони певною мірою доповнюють державний бюджет, проте специфіка їх полягає у тому, що ці фонди мають строго цільове призначення і на інші цілі не використовуються.

Наявність підприємств державного сектора економіки зумовлена необхідністю зміцнення військової могутності та обороноздатності держави, підвищення ефективності господарювання, вирішення соціальних проблем суспільства. Частка державного сектора економіки у різних країнах неоднакова. Оптимальне співвідношення розвитку державного і недержавного сектора економіки, який відрізняється більш інтенсивною працею, високою якістю продукції, вищою заробітною платою і підвищеною турботою працівників щодо збереження своїх робочих місць, визначається потребами компенсації так званих “вад ринку”, коли вільна дія ринкових сил

не забезпечує оптимального, «по Парето», використання ресурсів суспільства.

Державний кредит являє собою заборгованість держави перед своїми громадянами і господарськими структурами. Його величина є наслідком фінансової політики держави й регулюється законодавством. Великий борг дає підстави для висновку, що держава живе за рахунок майбутніх поколінь. Він лягає тягарем на видаткову частину державного бюджету, оскільки вимагає відповідних витрат на обслуговування боргу.

Економічна категорія страхування є складовою частиною фінансів. Проте, якщо фінанси в цілому пов'язані з розподілом і перерозподілом прибутків і заощаджень, то страхування охоплює тільки сферу перерозподільних відносин. Ці відносини обумовлені ймовірністю настання страхових випадків, які ведуть за собою можливість нанесення матеріальної або іншої шкоди народному господарству чи населенню. Державне майнове і особисте страхування є одним з методів створення страхових фондів для збереження майна громадян і господарських структур. Держава при цьому виступає страховиком і розпорядником страхових фондів.

Визначення сфери фінансових відносин здійснюється за ознаками каналів руху і місця концентрації фінансових ресурсів. В основу виділення сфери фінансових відносин покладено ознаку рівня фінансової системи (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Сфери державних фінансових відносин

Рівень системи	Ланки бюджетної системи			
	Бюджети	Цільові фонди	Кредит	Фінанси підприємств
Державний	Державний	Державні	Державні позики	Державного сектора
Регіональний	Місцеві	Муніципальні	Муніципальні і позики	Муніципальних підприємств

У фінансовій діяльності беруть участь усі державні органи законодавчої і виконавчої влади.

Загальне стратегічне управління державними фінансами здійснюють органи законодавчої влади: Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування, а також виконавчої влади: Кабінет Міністрів України, обласні і районні державні адміністрації. Вони здійснюють свої повноваження у відповідності з Конституцією України, Бюджетним кодексом України, законами України.

Організація оперативного управління фінансами здійснюється через систему державних органів виконавчої влади. В залежності від розмежування повноважень їх можна поділити на дві групи.

1. Галузеві міністерства і відомства, які у межах галузі розподіляють фінансові ресурси, створюють фінансові резерви, затверджують кошториси підвідомчих установ і організацій.

2. Органи виконавчої влади, для яких фінансова діяльність є основною. Це Міністерство фінансів України, фінансові управління обласних, міських і районних державних адміністрацій. Спеціальним підрозділом Міністерства фінансів України, що займається питаннями виконання Державного бюджету України, є Державне казначейство України. До органів безпосереднього управління державними фінансами України належить також Державна податкова служба України. Постійно діючим вищим органом фінансового контролю є Рахункова палата України. Рахункова палата наділена широкими повноваженнями з питань контролю за виконанням державного бюджету, використанням державних цільових фондів, за утворенням і погашенням державного боргу.

Таким чином, в Україні зроблено вагомі кроки в напрямку побудови системи державних фінансів, створена відповідна система фінансових органів, напрацьовано базу, за якою регламентується розробка й виконання державного бюджету.

6. ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

Фінансова наука формувалась на різних етапах розвитку суспільства в результаті досліджень, що проводилися вченими-економістами. Створювані ними теорії перевірялися в реальних умовах і визнавалися наукою, якщо відбивали реальні процеси й містили в собі практичні рекомендації для держави й населення. У зв'язку з цим важливе значення має вивчення еволюції теорій, що формують наукові знання в галузі фінансів. На початку розвитку капіталізму в усіх економічних теоріях фінанси держави займали важливе місце. Про вплив державних витрат, податків і кредиту на економіку писали усі дослідники класичної політичної економії: у Великобританії – У. Петті, пізніше – А. Сміт, Д. Рікардо; у Франції – П. Баугільбер.

Фундатором фінансової науки вважають Адама Сміта. У своїй фундаментальній праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" він уперше розробив окремі публікації про сутність фінансів держави, що спираються на його положення про виробничу і невиробничу працю. А. Сміт, а слідом за ним Д. Рікардо дали характеристику основним

фінансовим категоріям: витратам і прибуткам держави. Вони доводили, що увесь, або майже увесь державний прибуток, одержаний за рахунок податків, витрачається непродуктивно, державні витрати скорочують можливості накопичення капіталу і росту національного доходу. Звідси висновок А. Сміта про те, що необхідно зменшити витрати держави, яка непродуктивно витрачає створені вартості і тим самим гальмує розвиток продуктивних сил.

Англійський вчений Дж. Міль детально розробив "податкову теорію послуг", відповідно до якої кожна людина повинна віддати державі частину свого прибутку за ту підтримку, яку від неї одержує. Він встановив тісну залежність між податками і державними витратами.

Ці положення згодом розвивали шведські економісти К. Віксель і Е. Ліндаль. "Теорія послуг" Дж. Міля вплинула на формування поглядів американського вченого П. Самуельсона, який підкреслював, що ріст податків повинен супроводжуватися збільшенням потреб у державних послугах.

З критикою фінансової політики розвинених держав, особливо їх політики протекціонізму (високих англійських мит на імпорт зерна), у ті ж роки, що і Дж. Міль, виступив швейцарський економіст Жак Сісмонді. Він вважав, що це приносить шкоду нації.

У 70-х роках XIX століття виникла нова історична школа, початок якій поклали німецькі вчені. З поміж них особливо виділявся А. Вагнер, який виступав з позицій розширення обсягу державної діяльності: адміністративної, соціально-культурної, інвестиційної. Доповнивши вже відомі податкові принципи А. Сміта, він запропонував 9 принципів оподаткування та згрупував їх у 4 розділи: 1) достатності і гнучкості; 2) вибору належного джерела й об'єкта оподаткування; 3) загальності й рівності; 4) визначеності, зручності, дешевизни. Слідом за класиками буржуазної політекономії А. Вагнер вважав, що фінанси повинні використовуватися державою для досягнення справедливого розподілу прибутків і багатства в країні.

З середини і майже до кінця XIX століття фінансова наука знаходилася під впливом марксистського вчення. Великих спеціальних робіт, присвячених фінансам, у них не було, але більшість фінансових проблем капіталізму знайшли своє відображення у ряді головних робіт: "Критика політичної економії", "Капітал", а також у чисельних статтях, присвячених характеристиці англійських бюджетів середини XIX ст., бюджетів Пруссії 1840-х років, а також французьких бюджетів.

Досліджуючи методи первісного накопичення капіталу, К. Маркс правильно відніс до них у першу чергу фінансові методи. Велику увагу Карл

Маркс і Фрідріх Енгельс приділяли важливій фінансовій категорії – податкам, постійно підкреслюючи, що податки є тягарем для усіх трудящих, знярядям додаткової експлуатації. У своїх працях К. Маркс віддавав перевагу прямим податкам і насамперед прибутковому податку, виступаючи за прогресивну форму оподаткування. Непрямі податки, як найбільш важкі, він називав "податками навиворіт".

Аналізуючи суть державного бюджету, К. Маркс писав, що основним питанням бюджету є співвідношення видаткової частини бюджету з дохідною: його дефіцит або профіцит. Саме сальдо бюджету визначає скорочення або збільшення податкового тиску.

Разом з тим не витримало випробування часом твердження Маркса про те, що в міру нагромадження капіталу, здійснюваного за підтримкою державної фінансової політики, становище робітничого класу погіршується. Він заперечував можливість держави і її фінансів змінити співвідношення між прибутком, заробітною платою, процентом і рентою.

При аналізі циклічних криз надвиробництва К. Маркс не припускав їх послаблення за допомогою економічної і, зокрема, фінансової політики.

Кінець XIX і початок XX століть характеризуються поширенням *теорії маржинальної вартості* як реакції на марксистське вчення. Найважливіші категорії – державні витрати і податки – розглядалися представниками цієї теорії як чисельні індивідуальні угоди між державою і приватними особами, при цьому гранична корисність державних послуг повинна узгоджуватись із граничною корисністю податків.

До початку першої світової війни економічна наука виступала проти втручання держави і її фінансів в економіку.

Регулювання виробництва стало здійснюватися уже в роки першої світової війни. Цей процес набув свого поширення й одержав теоретичне обґрунтування в роки світової кризи 1929 – 1933 років.

Економічна теорія Джона Кейнса, що виникла як потреба капіталістичного виробництва у державному регулюванні, зробила величезний вплив на формування фінансової теорії. Свої ідеї "ефективного попиту" Джон Кейнс виклав у своїй роботі "Загальна теорія зайнятості, процента і грошей". У цій роботі обґрунтовується необхідність втручання держави в економіку. Основними інструментами такого втручання в циклічний розвиток економіки повинні стати фінансові категорії і, в першу чергу, державні витрати. Їхній обсяг, структура, ріст, способи формування приймаються за важливий чинник формування "ефективного попиту". Дію податків Кейнс пов'язував з так званим "психологічним законом", згідно з яким люди схильні збільшувати своє споживання, але не в тій же пропорції, в якій збільшується їх прибуток. Це веде до падіння попиту на товари і

скорочення виробництва. Держава повинна перешкоджати негативній дії цього закону. Вона може компенсувати зниження попиту або шляхом збільшення своїх витрат за рахунок податкових надходжень, або сприянням приватним інвестиціям.

Ідеї Кейнса відносно регулювання економіки з використанням державних фінансів характеризуються рівнянням:

$$\text{Заощадження} + \text{податки} = \text{інвестиції} + \text{державні витрати.} \quad (1.1)$$

Ріст державних витрат і поживлення інвестиційної активності за рахунок податкових надходжень може, за Кейнсом, оживити підприємницьку діяльність, ліквідувати безробіття. Впливаючи на інвестиційне і особисте споживання, держава зобов'язана регулювати економіку.

Рекомендації Кейнса використовувалися й використовуються багатьма країнами на протязі тривалого часу.

Послідовники Кейнса, неокейнсіанці (США – А.Хансен, С. Харріс; Франція – Ф. Перру; Великобританія – Р. Харрод; ФРН – Ф. Неймарк) наполягали на ідеї "дефіцитного фінансування". Вони відстоювали ідею великих державних витрат, не звертаючи уваги на збільшення державного боргу. Проте величезні хронічні бюджетні дефіцити змусили велику групу економістів, зокрема представників так званої шведської школи Е. Ліндаля та Г. Мюрдаля по-новому вирішувати проблему бюджетного дефіциту. Вони відстоювали ідею циклічного балансування бюджету. Держава повинна покривати дефіцит бюджету, що формується в період кризи, надлишками, що створюються за період економічного процвітання. Враховуючи ці рекомендації, уряди деяких країн заснували спеціальні фонди циклічного регулювання економіки. Пропозиції *неокейнсіанців* активніше використовувати державний бюджет для регулювання економіки знайшли своє відображення в теорії "вмонтованого бюджетного стабілізатора". За Кейнсом, податкові стабілізатори повинні діяти автоматично, пом'якшуючи циклічні коливання. Неокейнсіанці рекомендують їх у якості "керованих стабілізаторів". Це означає, що податкова політика держави повинна постійно змінюватись відповідно до стадій економічного циклу.

Одночасно з теоріями неокейнсіанців у повоєнні роки поживалися дослідження в галузі *неокласичної теорії*, що пропонують ідеї вільного підприємництва при обмеженні державного регулювання. Теоретики неокласичної школи: Р. Солоу, Дж. Кенрик (США); А. Роббінс, Дж. Міль (Великобританія) виступили за скорочення державних витрат при суттєвій мо-

дифікації їх структури на користь збільшення частки витрат на виробництво й науку. Була задекларована необхідність бездефіцитного бюджету при зниженні рівня податків. Особлива увага була приділена "інвестиціям у людський капітал".

У ситуації погіршення умов відтворення і посилення інфляційних тенденцій загострилася критика кейнсіанської та неокейнсіанської теорій, на які покладалась відповідальність за економічні труднощі. У цих умовах із неокласичної школи виділився *неоконсервативний напрямок* (Г. Стейн, М. Уейденбаум (США); Дж. Хау, А. Уолтерс (Великобританія)). Вчені цього напрямку розробили "теорію пропозиції", за якою економічне зростання визначається і заощадженнями, і накопиченням. Вони вимагали зниження податкового тиску для підтримки високого рівня заощаджень і інвестицій. При цьому вони визначали завдання держави і її фінансової системи в стимулюванні науково-технічного прогресу й економічного росту. Роль держави представники неоконсервативного напрямку зводять до мінімуму, обмежують її функціями "нічного сторожа і поліцейського".

Широкої популярності набула податкова концепція американського економіста А. Лаффера. Рекомендації цього вченого були прийняті за основу податкових реформ, проведених у більшості країн Заходу у 1980 рр.

Разом з тим, незважаючи на значний розвиток неокласичної теорії, стосовно до нових умов продовжував розвиватися неокейнсіанський напрямок. Найвизначнішими представниками *посткейнсіанського напрямку* є: Н. Калдор, Г. Шекл (Великобританія); Х. Мінський, Дж. Стігліц (США) та інші. В основу своєї теорії посткейнсіанці поклали ідею поширення державного втручання за допомогою фінансового механізму. Головною повинна стати фінансова політика, яка спрямовується на обмеження діяльності монополій і скорочення державних витрат. Відносно політики регулювання й перерозподілу прибутків посткейнсіанці виступають за розв'язання соціальних проблем і проведення соціальних реформ. Найкращим методом оподаткування посткейнсіанці вважають податки на витрати. Англійський дослідник Н. Калдор розвиває ідеї заміни прибуткового податку податком на споживання, розглядаючи останній як оподаткування частини прибутку, що йде на особисте споживання. Ці заходи, на думку Н. Калдора, зможуть стимулювати інвестиції й послабити інфляцію. Згідно з принципом компенсації Дж. Хікса та Н. Калдора, як модифікації принципу Парето – оптимізації, перехід від одного стану економіки до іншого становить собою поліпшення становища суспільства, якщо ті його члени, добробут яких поліпшився, можуть компенсувати втрати, які зазнали інші

індивіди, й при цьому принаймні зберегти рівень їх початкового добробуту. З моменту появи цього принципу він широко використовується в дискусіях про шляхи конверсії економіки, про формування податкової та митної політики держави.

Н. Калдор, використовуючи принцип компенсації, доводив доцільність скасування мита на зерно за тієї причини, що споживач при цьому виграє більше, ніж втрачають місцеві виробники. Економиться сума, достатня для того, щоб виплатити компенсації місцевому виробнику і зостатися у вигазі.

Аналіз фінансових концепцій зарубіжних авторів дає можливість зробити ряд висновків.

1. У сучасній фінансовій науці зарубіжних країн, незважаючи на розбіжності і постійні дискусії між різними школами, спостерігається процес взаємопроникнення ідей. Так, елементи кейнсіанської теорії проникають у неокласичну, а неокласичної – у кейнсіанську. Всі теорії визнають необхідність дослідження фінансово – кредитних механізмів як інструменту впливу на господарське життя, хоча ступінь такого впливу, механізми й спосіб їх використання можуть бути різними.

2. Система поглядів на державні фінанси виступає як складова частина економічної теорії, вона збагачує і розвиває фінансову науку.

3. Розвиток теорії фінансів є відповідною реакцією на вимоги мікро- і макроекономіки країни в конкретній ситуації, зумовленій шляхами конверсії й розвитку економіки.

4. Рекомендації фінансової теорії і узагальнення досвіду других країн використовуються при розробці загальної стратегії соціально-економічного розвитку, дають змогу свідомо прогнозувати наслідки впливу фінансової стратегії держави на поведінку суб'єктів підприємницької діяльності й добробут населення.